

DEILISKRÁNING FORNLEIFA Á GÍSLABÆ Á HELLNUM Á SNÆFELLSNESÍ

Kevin Martin B.A., M-Phil, PhD Candidate
Hvanneyri.

Simi: 7734748

Netfang: irisharch@gmail.com

2021

Table of Contents

DEILISKRÁNING FORNLEIFA Á GÍSLABÆ Á HELLNUM Á SNÆFELLSNESÍ	1
Table of Contents	2
Introduction	3
<i>Archaeological legislation in Iceland</i>	5
<i>Fornminjar</i>	6
<i>Previous Archaeological survey in the locality</i>	9
<i>Örnefnaskrá um Gíslabæ</i>	13
<i>Review of the Sarpur Database</i>	15
<i>Previous cartographic surveys</i>	17
<i>Archaeological Survey of Gíslabær</i>	20
<i>Conclusion/Recommendations</i>	30
<i>Íslensk samantekt</i>	33
Bibliography	34

*Unless otherwise stated all images and figures in this report are by the author.

**Cover image taken from drone flyover looking west over Gíslabær

Introduction

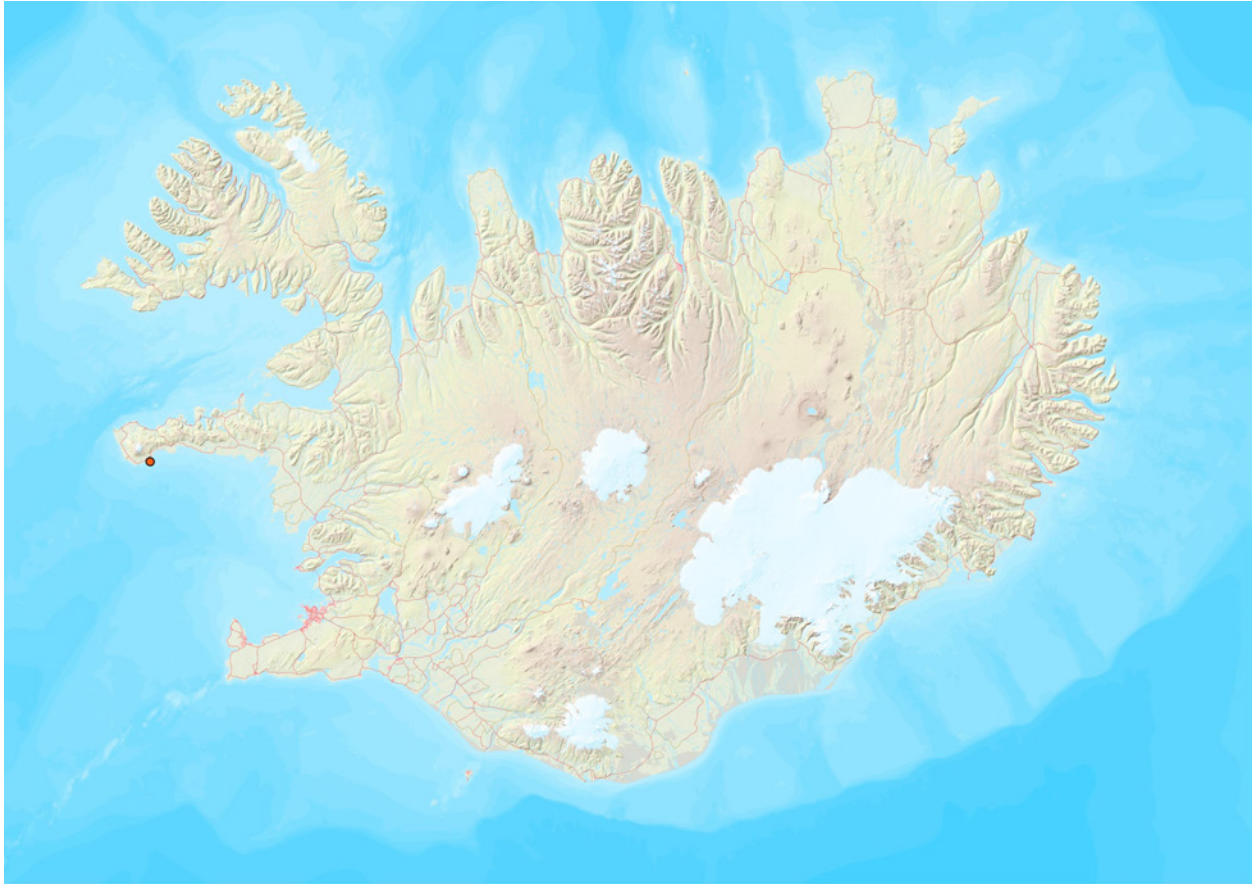

Figure 1. Location of the survey area of Gíslabær marked with red dot.

Gíslabær is a former farm located in the small fishing village of Hellnar within the municipality of Snæfellsbær, Vesturland (Fig 1). A development proposal for a number of structural plots on the land is currently being drafted and designed and as part of this process an archaeological assessment of the land was required by Minjastofnun Íslands (Fig 2). The author was subsequently contacted by the landowner Ásgeir Einarsson to undertake this survey. The survey area measured 4.39 hectares in size (Fig 3).

Figure 2. The plan of the development at Gíslabær with the proposed structure plots (purple) and the archaeological features (yellow) indicated Ref. Hildigunnar Haraldsdóttir.

Three upstanding buildings are currently located within the survey area (2 modern buildings adjacent to one another and one older structure towards the coastline. The ruins of a concrete structure were also evident in the northwest corner of the survey area. None of the structures were included in this archaeological survey. Gíslabær is situated on terrain which slopes to the north, east and north east towards the coastline. The slope is more steeply inclined around the area of the two modern structures and more gradually inclined in the area south of this.

Figure 3. Outline of the archaeological survey area at Gíslabær. An additional boundary feature outside of the defined area was also included as part of this survey and is indicated in the figure with an orange box.

Archaeological legislation in Iceland

The following sections are from the Minjastofnun Íslands website¹. They clarify the current legislation (*lög um menningarminjar nr. 80, 2012*), in Iceland with regard to archaeological sites, material culture and built heritage/architectural sites. All of the archaeological recommendations and assessments in this report were advised with strict adherence to the current archaeological legislation of Iceland².

¹ www.minjastofnun.is

² <https://www.althingi.is/lagas/nuna/2012080.html>

Fornminjar

Forngripir eru lausamunir 100 ára og eldri sem menn hafa notað eða mannaverk eru á og fundist hafa í eða á jörðu eða jökli, í vatni eða sjó. Skip og bátar frá því fyrir 1950 teljast til forngripa. Til forngripa teljast einnig leifar af líkömum manna og hræjum dýra sem finnast í fornleifum, svo sem fornum haugum, dysjum og leiðum.

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

1. búsetulandslag, skurðgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
2. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
3. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
4. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
5. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,
6. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
7. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
8. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
9. skipsflök eða hlutar þeirra.

Varðveislustig fornminja eru tvö: friðun og friðlýsing

Fornminjar (forngripir og fornleifar), 100 ára og eldri, eru sjálfkrafa friðuð nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands. Þá eru skip og bátar eldri en 50 ára sjálfkrafa friðuð.

Friðlýsa má fornleifar, skip og báta sem hafa menningarsögulegt, vísindalegt eða listrænt gildi. Ráðherra ákveður friðlýsingu að fenginni tillögu Minjastofnunar Íslands.

Historical Background of Hellnar locality

The historical backgrounds of the fishing village of Hellnar and the nearby historic trade site of Arnarstapi are important to note and especially as these areas saw significant activity and population densities particularly during the 15th - 18th centuries. In both locations the population in the past was much larger than in present times. In Hellnar, a large proportion of the archaeological features visible today relate to this period of increased fishing activity in the past such as fishing booths and boat landings. Edvardsson (2001) has previously summarised the historical background of these areas and this is referenced below.

“Saga byggðar á Arnarstapa og Hellnum hefur nokkra sérstöðu miðað við aðrar sveitir í landinu. Rétt fyrir utan landsteina yst á Snæfellsnesi eru gjöful fiskimið og hafa bændur snemma nýtt sér þau og sent menn í ver þar sem aðstæður voru góðar til lendinga. Á slíkum stöðum höfðu á 17. öld – og sennilega löngu fyrr – myndast þéttbýliskjarnar með blandaðri byggð vermanna, þurraúðarfólks og kotbænda. Það er ein af hinum ósvöruðu spurningum Íslandssögunnar hvenær slík sjávarþorp byrjuðu að myndast. Urðu þau til þegar á landnámsöld eða komu þau til sögunnar seinna? Og þá hvenær og hversvegna? Arnarstapa og Laugarbrekku er getið í elstu heimildum, og má ætla að þær hafi verið með fyrstu jörðum sem byggðust í héraðinu. Þær eru að öllum líkindum landnámsjarðir og hafa aðrar jarðir skipst út úr þeim síðar. Í Landnámu segir að Sölvi hafi numið land milli Hellis og Hraunhafnar og búið fyrst á Brenningi en síðar á Sölvahamri³. Í Eiríks sögu rauða segir frá Ormi sem bjó á Arnarstapa⁴ og má ráða af því að á seinni hluta 10. aldar hafi Arnarstapi tekið við bæjarstæðum Sölva sem aðaljörðin í landnáminu. Í Landnámu segir einnig að

³ Ísl.sög. I.64

⁴ Ísl.sög. I. 329

Sigmundur, sonur Ketils þistils hafi numið land á milli Hellishrauns og Beruvíkurhrauns og búið að Laugarbrekku⁵. Jarðanna beggja er svo getið í Bárðar sögu Snæfellsáss en hún er talin vera rituð á 14. öld, eftir Landnámu, örnefnum og þjóðsögum⁶. Í Bárðarsögu er einnig minnst á jarðirnar Öxnakeldu og Tröð (Skjaldartröð)⁷ sem sýnir að þær hafa verið komnar í byggð á 14. öld. Á Laugarbrekku var lengi kirkja, þangað til að hún var flutt þangað sem hún stendur nú. Laugarbrekkukirkja var hálfkirkja á miðöldum en var gerð að sóknarkirkju á 16. öld. Ætla má að bænhus hafi verið reist á Laugarbrekku þegar á 11. öld. Arnarstapa er getið í heimildum frá 15. öld en önnur býli á því svæði koma ekki fyrir í heimildum fyrr en á 18. öld. Níu býli eru talin á Arnarstapa í sóknarlýsingu frá 1847⁸. Býlin í landi Arnarstapa eru öll upphaflega hjáleigur sem fæstar urðu skilgreindar jarðir fyrr en á 18. og 19. öld. Svipaða sögu er að segja á Hellnum. Laugarbrekka kemur fyrst fyrir í heimildum frá 13. öld, Skjaldartröð og Öxnakelda frá 14. öld en önnur býli ekki fyrr en á 18. öld, og eru Vætuakrar, Gíslabær, Brekkubær og Ormsbær sennilega þeirra elst. Í sóknarlýsingu frá 1847 eru talin 16 býli á Hellnum⁹. Sama þróun virðist eiga sér stað á Hellnum og á Arnarstapa að afbýli klofna útúr einni aðaljörð og byggðu afbýlismennirnir á báðum stöðum afkomu sína fyrst og fremst á sjósókn. Í jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1711 eru skráðar 30 búðir og hjáleigur á Arnarstapa en 43 á Hellnum¹⁰. Flestar búðanna voru þurrabúðir eða bústaðir sjómanna sem höfðu litla eða enga grasnyt. Á Arnarstapa var meira um hjáleigur en verbúðir en Hellnar voru að meginstofni til verstöð, þar sem menn komu á vetrarvertíð en bjuggu ekki allt árið. Svo virðist sem að á 17. og 18. öld hafi byggðin verið verbúðasamfélag með talsverðum þéttbýliskjarna. Arnarstapi var einnig kaupstaður fram á 19. öld og hefur það sett sinn svip á byggðina þar. Kaupstaðurinn hefur valdið ábúendum á Stapa talsverðum átroðingi og má af heimildum sjá að þröngbýlt var á svæðinu. Fullyrða má að Arnarstapi og Hellnar séu með elstu þéttbýliskjörnum landsins. Þróun byggðarinnar tengdist fyrst og fremst fiskveiðum og verslun á Arnarstapa. Athyglisvert er að hér virðist vera um að ræða myndun “íslensks þorps” þar sem meginþorri samfélagsins voru sjómenn og þurrabúðafólk. Spurningin er hvenær þetta þorpssamfélag varð til. Fjöldi þurrabúða og verbúða á svæðinu í lok

⁵ Ísl.sög. I. 64

⁶ Ísl. sög.III. viii

⁷ Ísl.sög. III. 305

⁸ Sýslu og sóknarl. 98

⁹ Sýslu og sóknarl. 99

¹⁰ Á.M. VII, 155 - 179

17. aldar var 100 en við upphaf 18. aldar hafði þeim fækkað og voru þá um 60¹¹. Jarðabók Árna Magnússonar gefur það sterklega til kynna að margar þeirra hafi þegar í byrjun 18. aldar verið mjög gamlar. Í þeirri heimild er því ekkert sem gefur til kynna að þessi þetta byggð hafi verið nýlegt fyrirbæri um aldamótin 1700, frekar hitt að þá hafi hún verið að dragast saman. Mjög líklegt má telja að sjávarþorpin sunnan undir Snæfellsjökli hafi verið orðin til á 14. og 15. öld en á því tímabili er getið um slíka byggð í heimildum með almennum orðum án þess að ákveðnir staðir séu nefndir. Hversu miklu eldri en það þorpsbyggðin á Arnarstapa og Hellnum gæti verið, eða hvers eðlis hún hefur þá verið, er hinsvegar óhægt að segja. Þar er um að ræða eitt af áhugaverðari rannsóknarefnum íslenskrar byggðasögu.” (Edvardsson 2001, 6-7)

Previous Archaeological survey in the locality

In 2001, Fornleifastofnun Íslands conducted an aðalskráning (FS089-9903) of the archaeological remains in the areas of Hellnar and Arnarstapi. Registrations were made for Gíslabær and the associated land holding of Bjarg. These are listed below. In 2020, Magnus A. Sigurðsson from Minjastofnun Íslands surveyed the Bjarg area and registered an additional feature which was registered as Sn-097:004.

The registrations are listed below (Edvardsson 2001, 29-34)

- **Sn-095:001** Gíslabær bæjarhóll bústaður. 64°44 977N 23°38 771V. Hús standa á hæð skammt uppi frá sjávarbakkanum, hægra megin, þegar farið er niður á bryggjuna. Fyrir ofan núverandi íbúðarhús. Tvö íbúðarhús standa á þessi svæði. Hættumat: hætta vegna rasks. Heimildir: Byggðir Snæfellsnes, bls.368
- **Sn-095:002** heimild um bústað. 64°44 978N 23°38 604V. Suðvestur frá bænum á svipuðum slóðum og Bjarg. Sjávarkambur fyrir neðan veg og hefur vegurinn sennilega raskað býlinu. Hættumat: hætta vegna rasks Heimildir: Túnakort 1919.
- **Sn-095:003** heimild um útihús. 64°44 979N 23°38 773V. Beint í norður frá núverandi íbúðarhúsi, þar sem nú stendur nýrra íbúðarhús. Útihús 3 - 6 hafa staðið þar sem nú hefur verið byggt íbúðarhús. Hættumat: hætta vegna rasks Heimildir: Túnakort 1919.

¹¹ Lúðvík Kristjánsson 2, 48

- **Sn-095:004** heimild um útihús. 64°44 979N 23°38 773V. Beint í norður frá núverandi íbúðarhúsi, þar sem nú stendur nýrra íbúðarhús. Útihús 3 - 6 hafa staðið þar sem nú hefur verið byggt íbúðarhús. Hættumat: hætta vegna rasks Heimildir: Túnakort 1919.
- **Sn-095:005** heimild um útihús 64°44 979N 23°38 773V Beint í norður frá núverandi íbúðarhúsi, þar sem nú stendur nýrra íbúðarhús. Útihús 3 - 6 hafa staðið þar sem nú hefur verið byggt íbúðarhús. Hættumat: hætta vegna rasks Heimildir: Túnakort 1919.
- **Sn-095:006** heimild um útihús 64°44 979N 23°38 773V Beint í norður frá núverandi íbúðarhúsi, þar sem nú stendur nýrra íbúðarhús. Útihús 3 - 6 hafa staðið þar sem nú hefur verið byggt íbúðarhús. Hættumat: hætta vegna rasks Heimildir: Túnakort 1919.
- **Sn-095:007** heimild um útihús 64°44 979N 23°38 771V Beint vestur af íbúðarhúsinu í túni. Sléttað tún. Hættumat: hætta vegna túnasléttu Heimildir: Túnakort 1919.
- **Sn-095:008** heimild um hlöðu 64°44 977N 23°38 771V Suður við bæinn og hefur verið áföst bænum. Garður og túnstæði aftan við bæjarhúsin Hættumat: hætta vegna rasks Heimildir: Túnakort 1919.
- **Sn-095:009** heimild um hlöðu 64°44 960N 23°38 771V Suðvestur af bæjarhúsunum í túni. Sléttað tún Hættumat: hætta vegna rasks Heimildir: Túnakort 1919.
- **Sn-095:010** heimild um kálgarð 64°44 980N 23°38 586V Kálgarðar nr 11 og 10 hafa staðið alveg við rúst nr 2. á sjávarkambinum fyrir neðan Gíslabæ. Sjávarkambur Hættumat: hætta vegna rasks Heimildir: Túnakort 1919.
- **Sn-095:011** heimild um kálgarð 64°44 980N 23°38 586V Kálgarðar nr 11 og 10 hafa staðið alveg við rúst nr 2. á sjávarkambinum fyrir neðan Gíslabæ. Sjávarkambur Hættumat: hætta vegna rasks Heimildir: Túnakort 1919.
- **Sn-095:012** heimild um kálgarð 64°44 963N 23°38 773V Kálgarðurinn stóð suður af bæjarstæðinu í túni. Sléttað tún Heimildir: Túnakort 1919.
- **Sn-095:013** heimild um kálgarð 64°44 977N 23°38 778V Kálgarðurinn var vestur af bæjarstæðinu við rúst nr.7 í túni Sléttað tún. Hættumat: hætta vegna rasks Heimildir: Túnakort 1919.
- **Sn-095:014** Bjarnabúð heimild um bústað Bjarnabúð var norðvestur af Gíslabæ. Nákvæm staðsetning óviss en líklegt er að búðin hafi staðið einhverstaðar við Gróuhól. Grösugur hóll og liggur vegurinn sem fer í gegnum plássið yfir hann. Engin leið er að staðsetja. Bjarnabúð með vissu. Heimildir: Örnefnaskrá Hellna.

- **Sn-095:015** Geithólsbrunnur heimild um brunn 64°44 987N 23°38 766V Í túni Gíslabæjar, rétt við merki á móti Brekkubæ, var brunnur, sem kallaður var Geithólsbrunnur neðan við Geithól. Í hann safnaðist rigningarvatn og hélst afar vel í honum. Síðar var hann grafinn innan og steypdur, en þá hripaði allt vatn úr honum. Var því kennt um, að hella, sem var í botni hans hefði verið fjarlægð. Var brunnurinn eftir það nefdur Prettur. Lægð á milli Gíslabæjar og Gróuhóls. Hættumat: hætta vegna rasks Heimildir: Örnefnaskrá Hellna.
- **Sn-095:016** Ingileifarbúð heimild um bústað Ingileifarbud. Grasnautnarbúð byggð fyrir 6 árum á fornum tóftum, sem ekki var áður nafn gefið, og ei vita menn til vissu að fyrr væri byggð, þó so segi munnmæli. Því er búðinni þetta nafn gefið, að sá er fyrstur byggði og Hallbjörn hjet andaðist frá hinum fyrstum missirum, og var því búðinni nafn gefið eftir ekkjunni hans, Ingileif. [Á.M. V 172-73]. Ari getur Ingileifarbúðar norðvestur af Gíslabæjarhúsi. Gunnar og Magnfríður muna eftir rústum þar, en kannast ekki við nafnið. [ö-Hellna] Ekki var hægt að staðsetja með vissu. Heimildir: Örnefnaskrá Hellna.
- **Sn-095:017** Tæpagata heimild um leið Áður lá gata efst framan í Gróuhól. Hún var stundum nefnd Tæpagata. Hún lá svo niður í fjöru utan í Gróuhólnum. Gata þessi er nú alveg hrunin. Tæpagata var sjávangata frá Gíslabæ. - Sjávarkambur Heimildir: Örnefnaskrá Hellna.
- **Sn-095:018** Svarðartjörn heimild um ristu 64°44 770N 2339182V Á Hellnanesi, út af Gíslabæ , er lítil tjörn nefnd Svarðartjörn. Hefur hún myndast af Svarðsarstungu. Gengið er beint í vesturátt frá Gíslabæ nokkur spöl, Þá er komið upp á þýfða hæð. Tjörnin er á mjög þýfðu svæði. Heimildir: Örnefnaskrá Hellna.
- **Sn-095:019** heimild um mógrafir Sunnan hennar (Svarðartjarnar) er Svarðartjarnarholt, dálítið holt. Pollalágar eru neðan við Svarðartjörn. Í þeim eru nokkrar mógrafir og alltaf vatn í þeim, þótt annarstaðar þryti. Sennilega eru mógrafirnar hluti af Svarðartjörn núna. Heimildir: Örnefnaskrá Hellna.
- **Sn-095:020** Jóns Þorsteinssonar búð heimild um bústað Hússmaður heima við bæinn, eftir hvörjum nú er húsið kallað Jóns Þorsteinssonar bud. Þurr búð. [Á.M.V173]. Ekki hægt að átta sig á staðsetningu þessarar búðar. Heimildir: Árni Magnússon: Jarðabók, V.
- **Sn-095:021** Krummavarða Varða 64°44 507N 2339535V Krummavöruholt tekur við uppi á bakkanum vestan við Básvík og nær það langleiðina út undir Dagverðará. Það er nokkuð langt melholt með vörðu á miðjunni, Krummavörðu. Danskir landmælingarmenn munu

hafa hlaðið hana rétt upp úr síðustu aldamótum eins og Dönskuvörðu. Gengið er í austur frá Gíslabæ að Svarðartjörn síðan er haldið í norður í átt að ströndinni. Gróið holt/melur rétt við ströndina. Efst á holtinu er grjóthrúga. Hættumat: hætta vegna Rofs Heimildir: Örnefnaskrá Hellna.

- **Sn-095:022** Brúnkolluholt þjóðsagadys. Brúnkolluholt er skammt fyrir vestan Króarfjöru u.þ.b. 150-200 metrum. Sögn er til um, að holtið sé kennt við einhverja óvætti sem Brúnkolla hafi heitið og sé hún dysjuð á miðju holtinu, en þar er að sjá sem hlaðin dys. Ekki vitað um nákvæma staðsetningu Heimildir: Örnefnaskrá Hellna.
- **Sn-095:023** Tófthóll heimild um stekk “Tófthóll er á bakkanum skammt fyrir vestan Merarvík. Hann er nokkuð stór. Tóftir eru sunnan í honum, líklega af stekk.” Ekki vitað um nákvæma staðsetningu. Heimildir: Örnefnaskrá Hellna.
- **Sn-095:024** Danskavarða varða “Danskavarða er á Nestánni alveg frammi á brún, vestan við Dyrasteina. Hana hlóðu danskir landmælingamenn rétt upp úr síðustu aldamótum.” Nákvæm staðsetning óviss. Heimildir: Örnefnaskrá Hellna.
- **Sn-095:025** heimild um sögunarbyrgi “Kampur er neðan við hana og klappir neðan hans alla leið að Garðavík. Rústir af ýmsum byrgjum eru á þessum kampi. Það stærsta er upp af Könnuklöpp, gamalt sögunarbyrgi.” Nákvæm staðsetning óviss. Heimildir: örnefnaskrá Hellna.
- **Sn-095:026** Harðhaus heimild um fiskreit. 64°45.133N 23°38 923V “Niður undir Gróulág er harðbalahóll í Gíslabæjartúni, harður og illslægur. Var hann nefndur Harðhaus. Hóll þessi blotnaði seint og voru þorskhausar þurkaðir á honum.” Heimildir: Örnefnaskrá Hellna.
- **Sn-095:027** Smalaskálahóll heimild um smalakofa. 64°44.707N 23°39.200V “Smalaskálahóll er upp af Yztutjörn. Gamalt smalabyrgi er sunnan undir honum og mun hóllinn draga nafn af því.” Þýft votlendi. Hættumat: Engin hætta Heimildir: Örnefnaskrá Hellna
- **Sn-095:047** heimild um vörðu “Smalaskálahóll er upp af Yztutjörn. Gamalt smalabyrgi er sunnan undir honum og mun hóllinn draga nafn af því. Varða er á hólnum og er útsýni þar afar gott. Má af hólnum sjá yfir nær alla landareignina.” Heimildir: Örnefnaskrá Hellna.

- **Sn-097:001** Bjarg bæjarhóll býli. 64°44 980N 23°38 586V. “Nokkur býli lágu undir Gíslabæ: Bjarg stóð á samnefndum klettum, beint niður af Gíslabæ. Alveg beint niður af bæjarstæðinu á klettanefi.” Grösug klettabrún.
- **Sn-097:002** mannvirki. 64°44 986N 23°38 585V. Austur af Gíslabæ út á klettanefi. Rétt hjá Bjargi. Klettanef vestan vegarins.
- **Sn-097:003** mannvirki. 64°44 974N 23°38 560V. Austur af Gíslabæ út á klettanefi. Rétt hjá Bjargi. Klettanef vestan vegarins.

Örnefnaskrá um Gíslabæ

The placename registration database held at the Arni Magnusson Institute was accessed for the farm Gíslabær. The following entries mention the farm Gíslabær and the associated land holding of Bjarg as well as surrounding lands in the locality. See also Fig 4 for a spatial map of the place names mentioned below.

Reference - 136291-1¹²

Þá er að nefna **Gíslabæ** (32), sem er hér á háum hól. Heldur suður en austur af Gíslabæ er niður við sjóinn býlið **Bjarg** (33), eða var, en þar er bjarg við sjóinn, sem nefnt er **Bjarg** (34). **Ingileifarbúð** (35) var norðvestur af Gíslabæjarhúsi. Þar er nú rúst. Sunnan við Gíslabæ hallar slétt tún niður á Bjargið. Næst norðan við Gíslabæ er laut, sem vegurinn liggur eftir, og heitir sú lægð **Gróulág** (36).

Reference - 136291-2¹³

Sefið í Laugarvatni (214) má ekki slá. Þar hafa þeir, sem skyggnir eru, séð álfa. Bóndi, sem bjó í Gíslabæ, sló sefið einu sinni, því að hann trúði ekki sögunni, en hann missti beztu kúna í fjósinu.

Reference - 136291-3¹⁴

Þá vík ég að suðvesturhluta Brekkubæjartúns, sem liggur að merkjum á milli Brekkubæjar og Gíslabæjar. Gróulág (60) er á merkjum Gíslabæjar og Brekkubæjar, það er að segja neðri hluti

¹² <https://sarpur.is/Adfang.aspx?AdfangID=583823>

¹³ <https://sarpur.is/Adfang.aspx?AdfangID=583824>

¹⁴ <https://sarpur.is/Adfang.aspx?AdfangID=583825>

merkjanna. Norður af Gróulág, á milli Neðriháaleigu (59) og Efriháaleigu (63), var stórt þúfnastykki, um einn hektari að stærð. Þetta þúfnastykki hét **Illireitur** (266). Nafnið er tilkomið vegna þess, hve vont var að slá þetta þýfi. Um þennan reit gekk allt sauðfé úr Balaplássi úr fjöru á beit og í fjöru og einnig, þegar smalað var til réttar, því réttin og fjárhúsin voru í fjörunni. Vestast á Brekkubæjartúni, við túnmerkin, var dálítill slétta af náttúrunnar hendi, tæp dagslátt, og hét hún **Skjöldur** (267). Sléttan náði að Illareit að ofan, en yfir í Gíslabæjartún að neðan, aðeins lítil rönd Gíslabæjarmegin við merkin.

Lúðvik Kristjánsson Skrásetjari ¹⁵

- Hærra og vestar á túninu er **Gíslabær** (20). Þegar neðst dregur á Gíslabæjartúnið, lækkar landið lítillega. (P2)
- Svæðið frá Gróulág og niður að Melabúð heitir **Bjarg** (41) og mun einhverntíma hafa staðið þar samnefndur bær (P4)

Kristján Eiríksson Skrásetjari 1977¹⁶

- **Gíslabær** (58) var næst fyrir sunnan Brekkubæ og liggja túnin saman. Í Gíslabæ er nú nýtt hús. Niður undir Gróulág er harðbaeahóll í Gíslabæjartúni, harður og illslægur. (P7)
- Nokkur býlu lágu undir Gíslabæ: **Bjarg** (68) stóð á samnefndum klettum, beint niður af Gíslabæ. (P8)
- Verður nú vikið út fyrir Hellnasand: Út frá Gróulág er nefnt **Bjarg** (148), þar er um 12m á hæð og rennislétt að ofan. (P18)

¹⁵ <https://xn--nafni-mta.is/ornefnaskra/12953>

¹⁶ <https://xn--nafni-mta.is/ornefnaskra/12951>

Figure 4. Place names registered in the locality of the survey area of Gíslabær (Ref - Örnefni base layer - Stofnun Árna Magnússonar).

Review of the Sarpur Database

A search on the online Sarpur database revealed the following entries for Gíslabær¹⁷

Snældsnúður: BSH-685, Stoppusnúður: 1972-47, Fatabursti: 1972:48, Næla: 1972:49, Saumakassi: 1972:45, Spónn: 11611/1934-79, Saumaborð: 1972:44, Askur: 1972:46, Póstkort 1905-1920: Pk851, Póstkort 1905-1920: Pk852, Mynd:SZ1-19055-57, SZ2-11459, Mynd: LG1-5242, LG3-29448, Mynd: MMS-27295, Mynd: MMS-27515/16, Mynd:PBr2-12258, Mynd:PBr2-14547, Mynd:SiG1-10290, Mynd:SiG1-10726, Mynd:pJ_Snæf-430

¹⁷ <https://sarpur.is/Leit.aspx?search=G%3c3%adslab%3c3%a6r&filter=895&typeID=0>

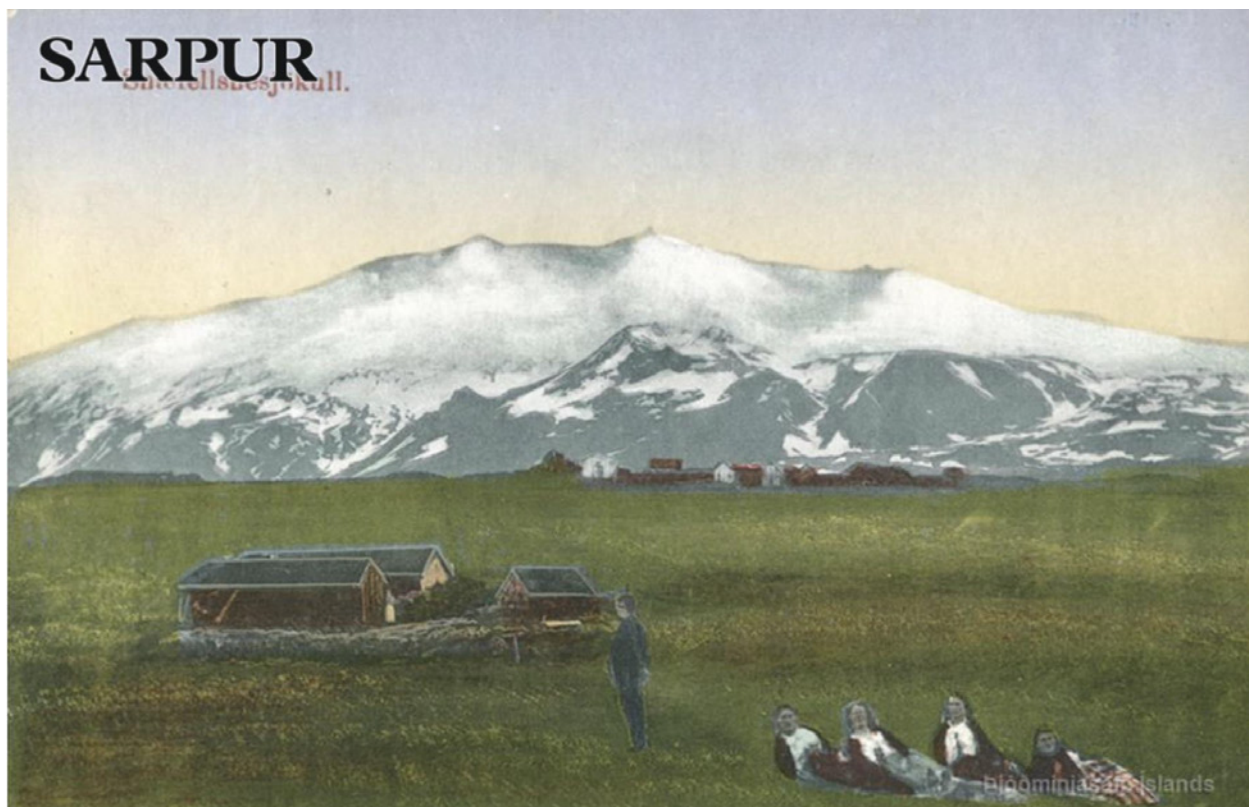

Figure 5. *Snæfellsnesjökull / Bæjarstæði-útihús-fólk 1905-1920* by Kristján Brandsson. *Melabúð* in the foreground with *Gíslabær* in the background. (Ref. Pk-852, Sarpur) ¹⁸

¹⁸ <https://sarpur.is/Adfang.aspx?AdfangID=642288>

Previous cartographic surveys

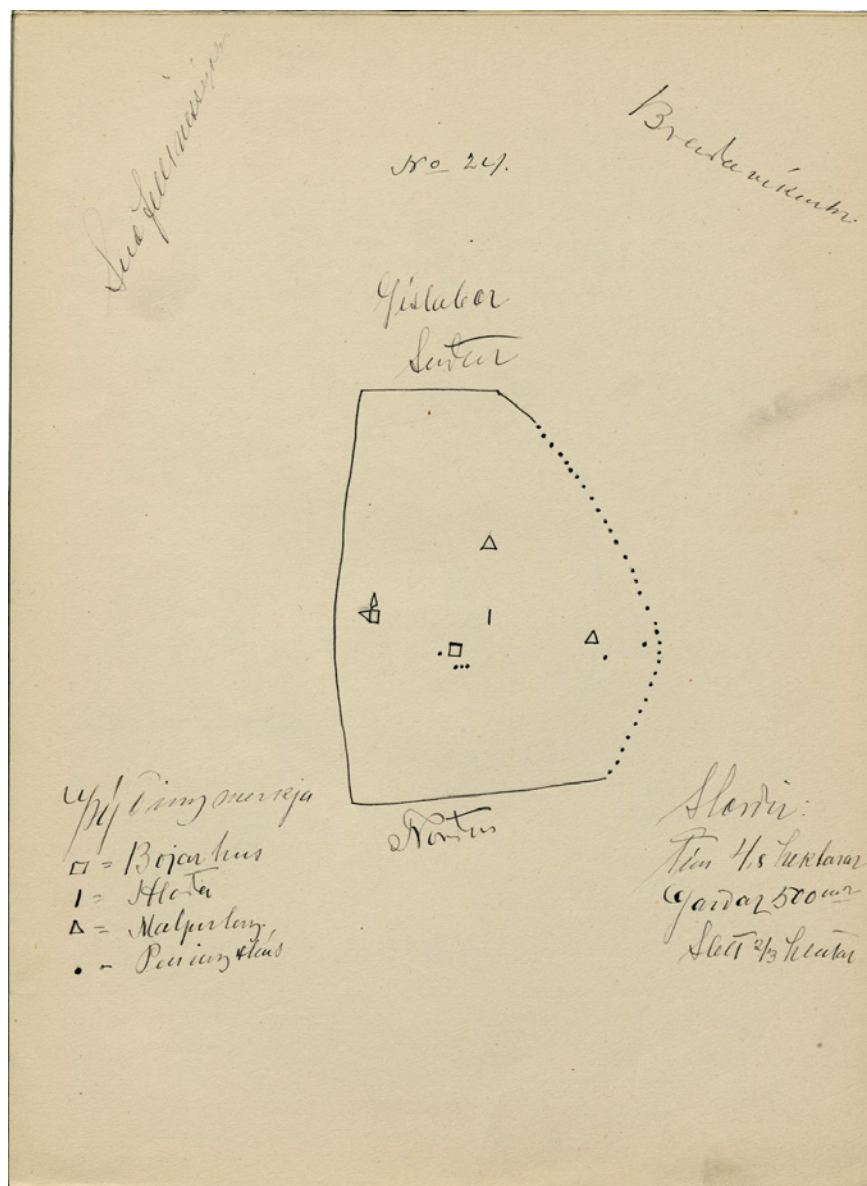

Figure 6. Túnkort of Gíslabær 1917-1919 illustrated by Jóhann B. Hjörleifsson¹⁹

In 1917-1919 the farm at Gíslabær was surveyed and recorded to create the túnkort (Fig 6). The farmland area at Gíslabær was measured as 4.8 hectares in size. A number of buildings and features were recorded within the farm including a Bæjarhús, Hlaða, Matjurtagarður and Peningshús, none of which today have any upstanding remains. However, a geo-referenced overlay of this túnkort over a satellite image base map of Gíslabær indicates that a number of the archaeological features

¹⁹ http://manntal.is/myndir/Tunakort/Snaefellsnessysla/Breidavikurhreppur/Jpg-400/Breidavikurhreppur_014.jpg

identified during this survey overlap to a certain degree with a number of the features identified in the túnkort (Fig 6).

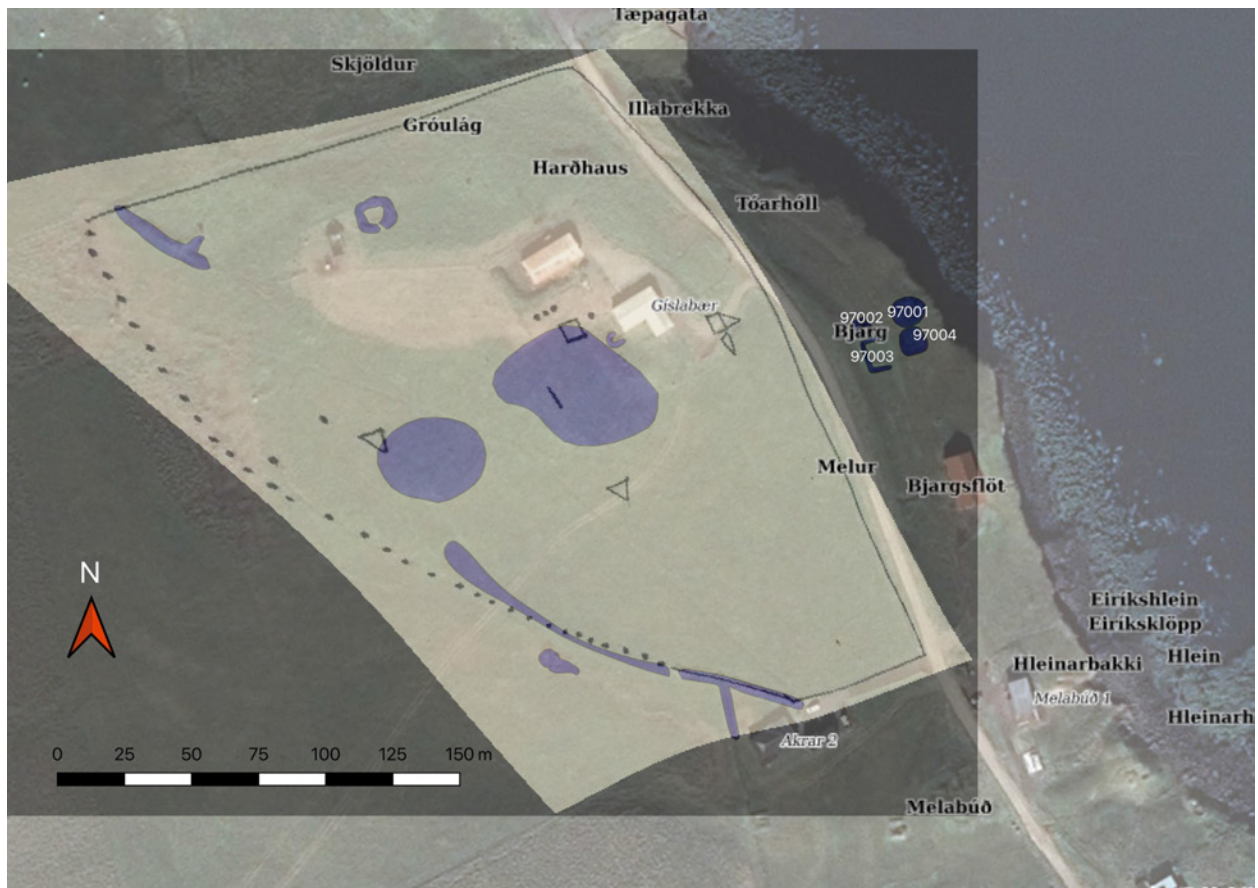

Figure 7. Geo-referenced túnkort of Gíslabær overlaid onto a satellite image of the locality (Bing basemap and nameplace references) with the archaeological features identified on this survey (blue).

Járðabók entry for Gíslabær

The following extract is the Járðabók entry for Gíslabær and the associated land holding of Bjarg.

Jarðardýrleiki iiii og so tíundast fjórum tíundum, er þetta samantalið við Brekkubæ ein xii af Hellisvöllum, og heldur fyrirvar ásamt með Brekkubæ eftir proportion so sem fyrir eitt xii lögbýli. Eigandinn kóngleg Majestat, og fylgir Stapaumboði ásamt Brekkubæ. Ábúandinn Eiríkur Ólafsson. Landskuld 1x álnir. Betalst með fiski í Stapakaupstað. Leigukúgildi ekkert nú sem stendur, i var þá er sýslumaður Magnús Björnsson við tók, transporterað að Miðvöllum eftir bón Miðvallna ábúanda. Kváðir sem um Brekkubæ er sagt. Kvikfjenaður iii kýr, i kálfur, viii ær, ix sauðir tvævetrir og eldri, iii veturgamlir, ii hestar. Fóðrast kann ii kýr. Hitt sem meira er er vogað á vetrargæsku og tilfengnum heyjum og högum.

Bjarg. Önnur grasnautnar búð. Bygð fyrst fyrir 3 árum þar sem aldrei hafði fyrri búð verið og heyrir til Gíslabæ. Búdarmaður Einar Torfason. Búðarleigan xl álnir. Betalast ut supra. Kvaðir ut supra. Kvikfe i kýr að hálfu naumlega. Hússmaður heima við bæinn, eftir hvörjum nú er húsið kallað Jóns Þorsteinssonar bud. Þurr búð. Búðarleiga xv álnir. Betalist með fiski til heimabóndans. Kvaðir ut supra á þurrabúðar mönnum. (Magnússonar og Vídalíns 1931-33, 172-173). Tún 6,60 ha 1977.

Archaeological Survey of Gíslabær

Figure 8. 2021 Archaeological survey of Gíslabær farmstead showing the features identified in blue. The location of the previously registered archaeological features are highlighted in orange.

In November 2020, the author field walked the area of the Gíslabær farmstead. The potential features identified were surveyed using a Trimble GeoXH Geoexplorer 6000 series handheld GPS. The data was later downloaded and exported to a GIS software programme QGIS. Eight features of archaeological interest were identified and a number of these have been provisionally interpreted by the author. They are each listed below. The numbering system used is based on the previous reference number of Sn-095:xxx used for Gíslabær in the 2001 aðalskráning.

095:051 - E:278983, N:480175

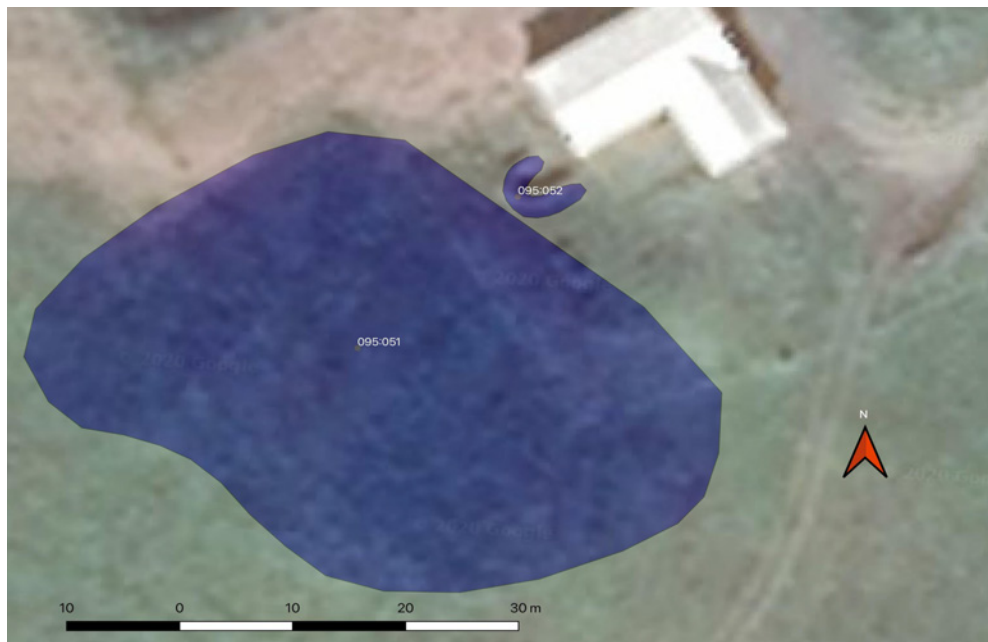

Figure 9. Feature 095:051 survey with scale

Figure 10. Image of 095:051 looking south west

095:051 was identified as the remains of an irregular shaped mound approximately 52m x 36m. It was situated 8m to the south east of the modern living house at Gíslabær. Based on its location when overlaid on the geo-referenced túnkort (Fig 6) its position aligns approximately to the location of the former bæjarhús at Gíslabær. This feature is though currently undated but given its potential has medium to high archaeological value.

095:052 - E:278996, N:480190

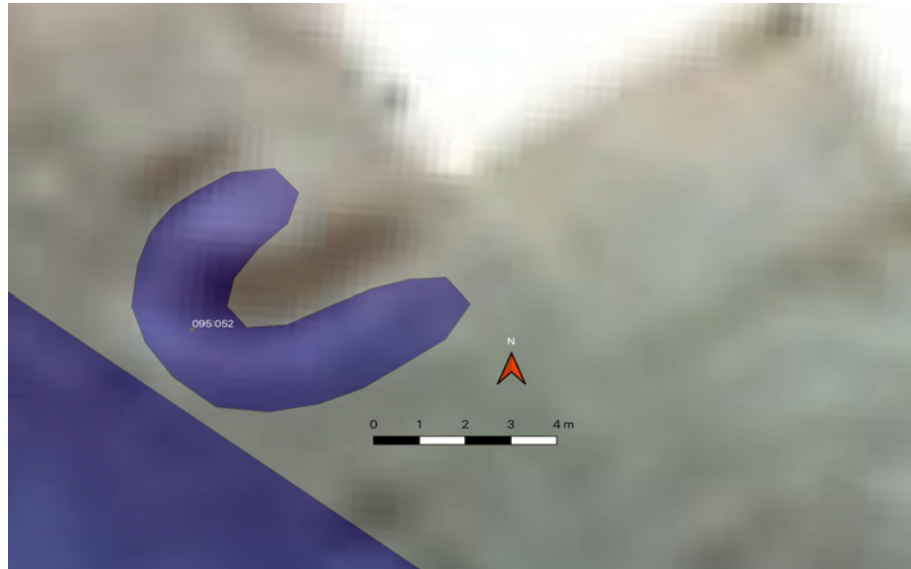

Figure 11. Feature 095:052 survey with scale

Figure 12. Image of 095:052 looking south

095:052 was a u-shaped turf walled feature identified 5m to the southwest of the modern living house at Gíslabær. While its exterior form and proximity to the modern structure was suggestive that it was potentially a modern feature (less than 100yrs old) serving as a windbreak or small shelter, as it was undated and given its proximity to the former farm house location it was included in this registration and given a medium archaeological value. The walls of the feature ranged from 1-1.20m wide and were up to 1m high. The interior measurements were 4.4m x 3m. The floor surface was comprised of flat stones 0.3-0.5m long/wide.

095:053 - E:278929 N:480147

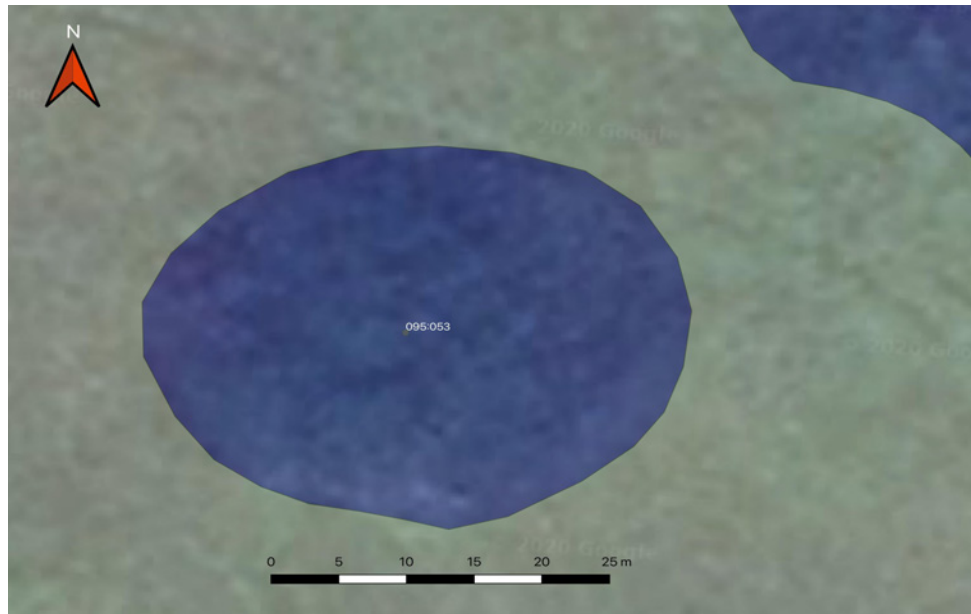

Figure 13. Feature 095:053 survey with scale

Figure 14. Image of 095:053 looking south

095:053 was a roughly circular mound approximately 35m in diameter. It was situated 20m south west of the other identified mound 095:051. Though this feature is currently undated it potentially represents the remains of a former structure or related historic midden from the farm of Gíslabær. This feature has medium to high archaeological value.

095:054 - E:278907, N:480242

Figure 15. Feature 095:054 survey with scale

Figure 16. Image of 095:054 looking north west

095:054 was located in the north eastern part of the survey area. It was circular in shape, approximately 15m in diameter and had a defined gap on the southern side indicating a potential entrance. The circular bank measured 3-5m wide and was up to 1m in height from the surrounding ground. The entrance or break identified was 1.4m wide. The internal area within the feature measured 6m x 5m. The interpretation for this feature is that it represents an animal enclosure of unknown date. No feature is shown in this area on the túnkort which may indicate that it either had gone out of use or was constructed after 1919. It remains currently undated. This feature has low to medium archaeological value.

095:055 - E:278827 N:480229

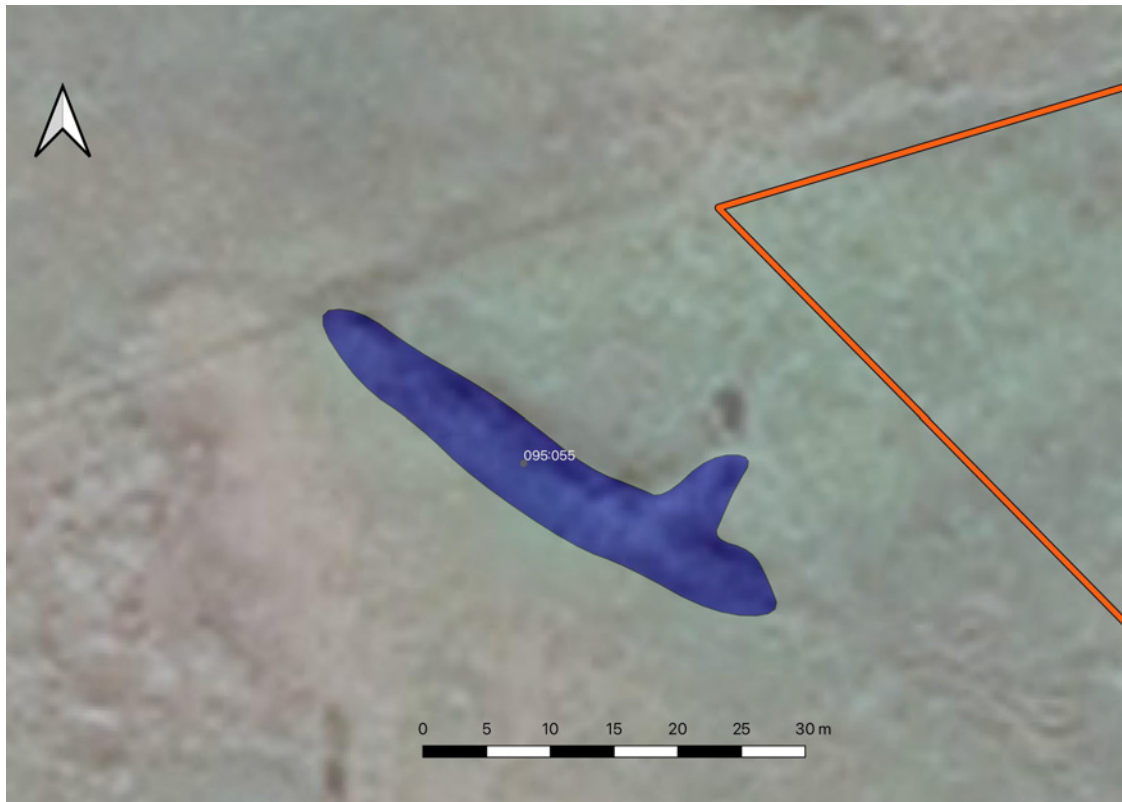

Figure 17. Feature 095:055 with scale

095:055 was adjacent to the survey area and included due to its proximity. It is interpreted to represent a former field boundary orientated northeast to southwest. It was linear in shape and measured 41m long and up to 5m wide. It may likely represent the north western end of the farm boundary depicted in the 1917-1919 túnkort (Fig 6). Though the geo-referenced túnkort (Fig 7) did not evidence this feature aligning with the sketched boundary line it may be due to the inaccuracy of the original sketch. This feature has low to medium archaeological value.

095:056 - E:278975, N:480070

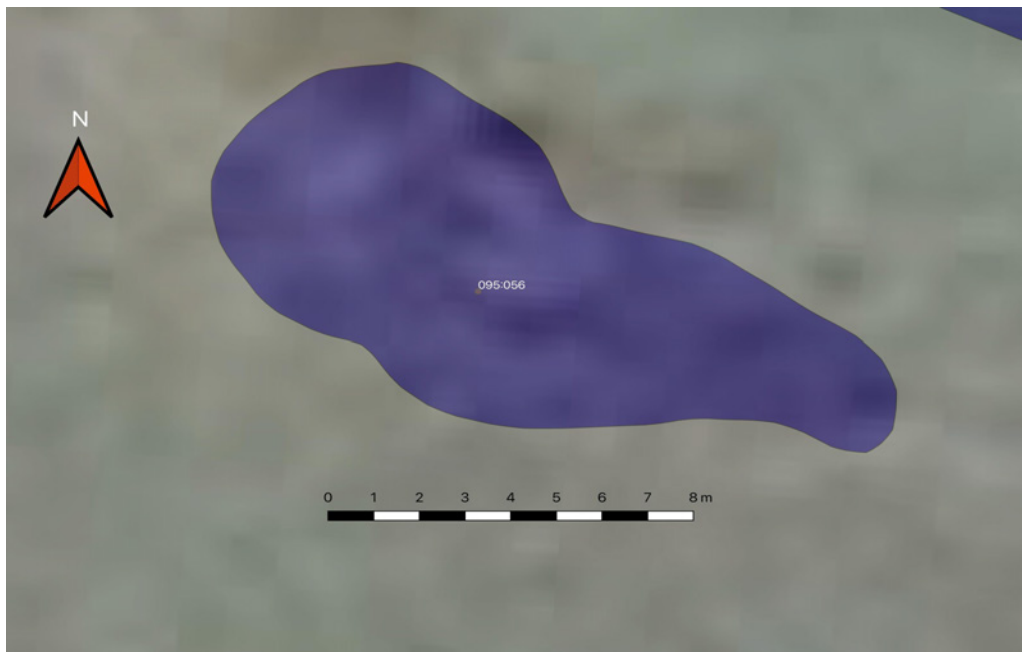

Figure 18. Feature 095:056 survey with scale

Figure 19. Image of 095:056 looking north west

095:056 was identified as an irregular shaped concentration of large angular stones likely a result of past stone clearances from the fields at Gíslabær. The mound measured 15m long and 6m wide. It was situated approximately 30m outside of the survey area but was included due to its proximity. While not a structural feature in itself, it likely represents former agricultural activity at the Gíslabær farm during the 19th and 20th century. This feature is considered to be of low archaeological value.

095:057 / 095:058 - E:278976, N:480084, E:279039, N:480064

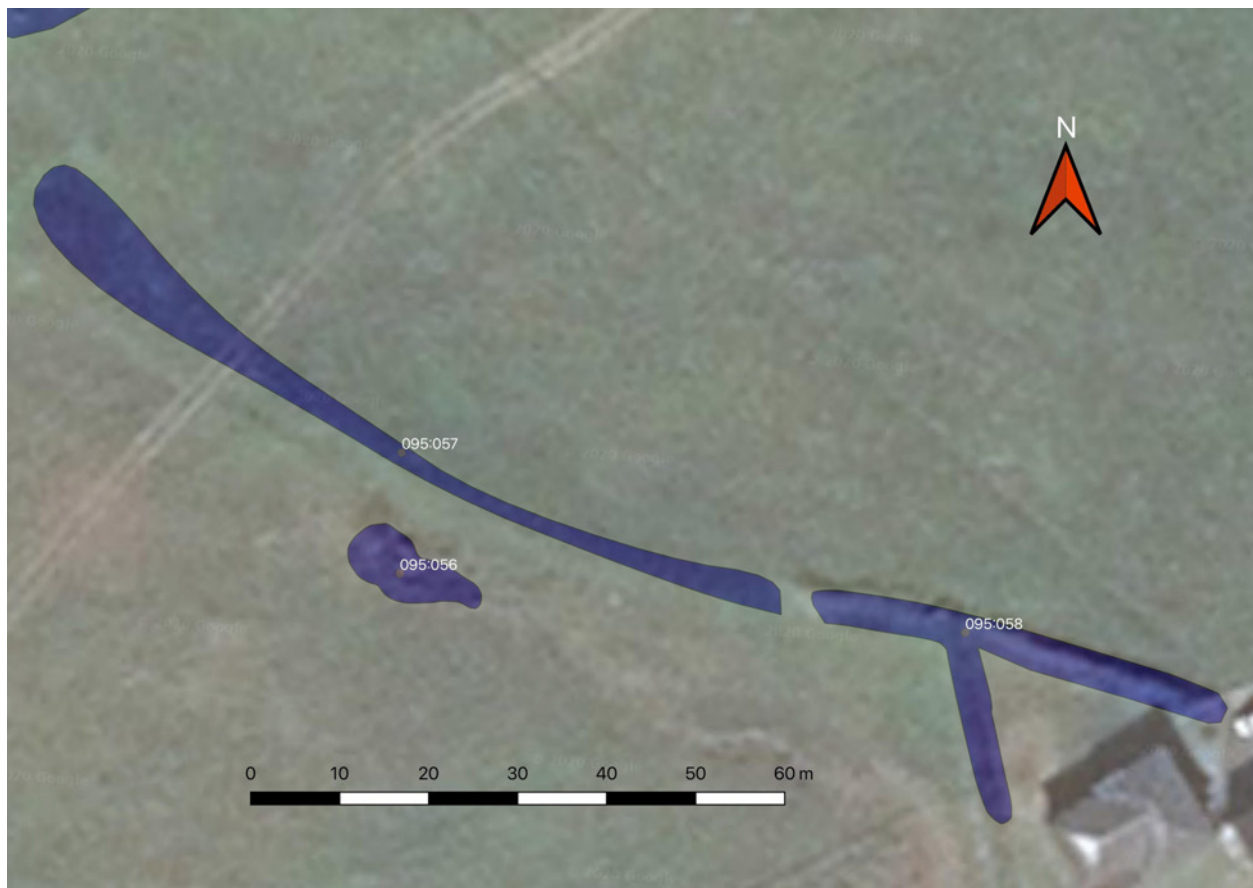

Figure 20. 095:057 and 095:058 survey with scale

Figure 21. Image of 095:057 & 095:058 looking northwest

095:057 and 095:058 were identified in the southern corner of the survey area. They are interpreted to be part of the same boundary feature but were given separate registration numbers as a 4m gap was evident between them. In total together the features measured 145m long and 2-3m wide. Together both features are interpreted to represent the south and south western remains of the former field/farm boundary or enclosure at Gíslabær. The features were orientated northwest to southeast and aligned accurately to a portion of the farm boundary depicted on the 1917-1919 túnkort (Fig 6). 095:058 is the more intact of the two features and stands to a height of 1m today. 095:057 has been heavily eroded and flattened and possibly ploughed out on its north western end. These two features have a low to medium archaeological value.

Conclusion/Recommendations

Feature Number	Interpretation	Coordinates
095:051	U-shaped feature	E:278983 N:480175
095:052	Farm mound	E:278996 N:480190
095:053	Farm mound	E:278929 N:480147
095:054	Animal enclosure	E:278907 N:480242
095:055	Farm boundary wall	E:278827 N:480229
095:056	Mound of stones	E:278975 N:480070
095:057	Farm boundary wall	E:278976, N:480084
095:058	Farm boundary wall	E:279039, N:480064

Table 1. Features identified during archaeological survey Gíslabær

In November 2020, an archaeological inspection and walk over survey by the author took place within the farmland of Gíslabær in Hellnar. Eight features of potential archaeological interest were identified and are outlined above and listed on the table in Table 1. Though a number of the features were provisionally accessed based on their typology and form, this was based on a visual inspection survey and further archaeological testing and or excavation is required before a more definitive detailed interpretation and dating can be offered. The features range in interpretation from a circular animal enclosure to two potential farm mounds and a number of field boundary features.

According to the Icelandic heritage legislation (*lög um menningarminjar nr. 80, 2012*) a buffer/protection zone of 15m needs to be maintained around an archaeological feature which is older than 100yrs (Fig 23). The potential archaeological value of the features has been assessed by the author and four features **095:051**, **095:052**, **095:053** and **095:054** stand out from the other features as being of medium/high archaeological value. The other features identified have been

categorised as being of low or low to medium archaeological value. In relation to the development plan at Gíslabær it is recommended that the position of any future developments there should respect the boundaries of the 15m buffers around each of the features identified in this survey (Fig 22). Where this is not possible the developer is advised to consult with Minjastofnun Íslands to resolve the issue in regards to possible archaeological impacts. Further archaeological testing or archaeological monitoring of future construction works particularly in relation to the three features **(095:051, 095:052 and 095:053)** may be required if encroachment within the 15m buffer zones is necessary. The author has been advised by the architect for the developer Hildigunnar Haraldsdóttir, that all the buffer/protection zones of the identified archaeological features from this survey will be incorporated and respected by any proposed developments within the final development plan (pers.comm. Hildigunnar Haraldsdóttir). Figure 23 confirms this and the proposed development plots at Gílsbær respect the 15m protection zones around the identified archaeological features.

Figure 22. Features identified during the archaeological survey of Gíslabær with a 15m protection buffer indicated

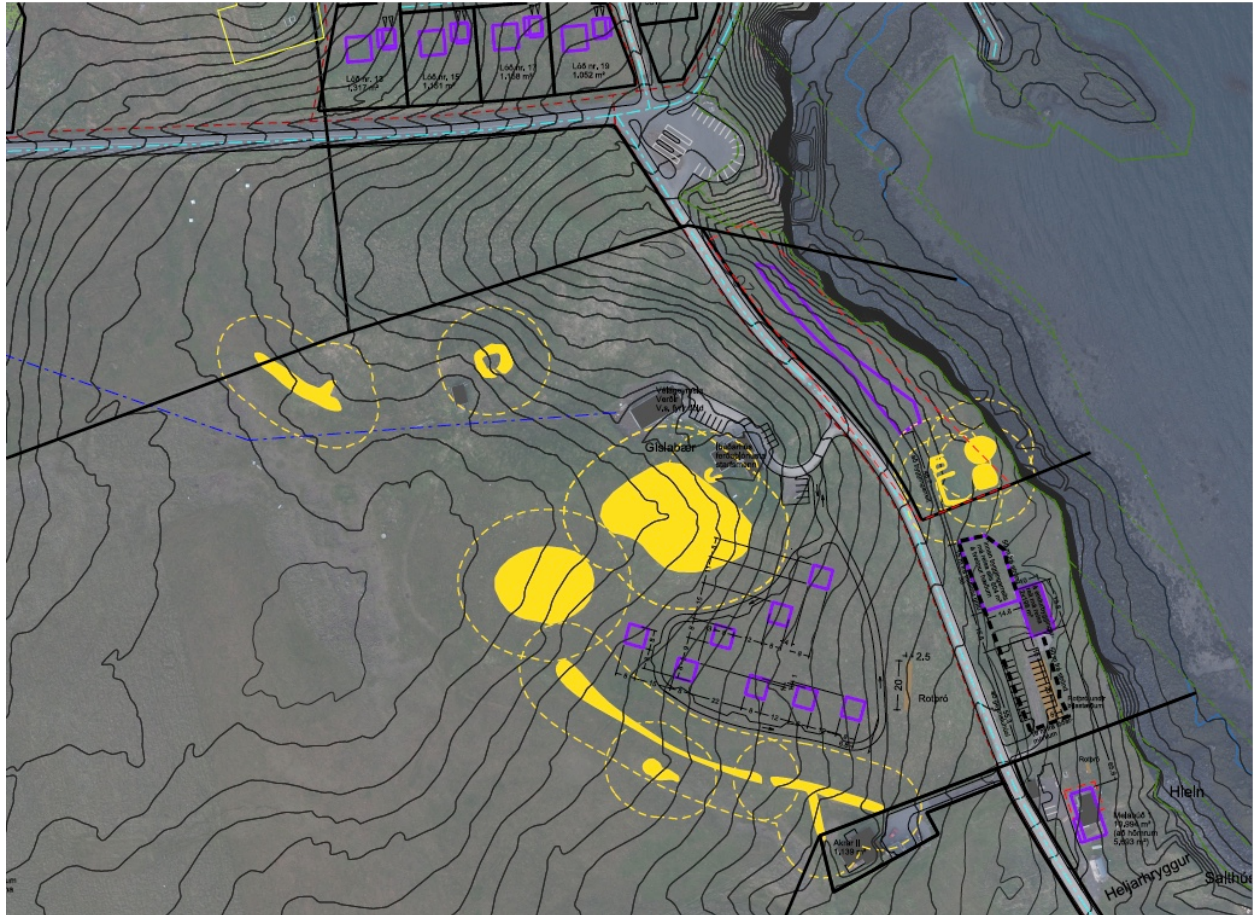

Figure 23. Features identified (yellow) during the archaeological survey of Gíslabær with a 15m protection buffer indicated within the overall development plan. The purple squares are the proposed structure plots. Ref. Hildigunnar Haraldsdóttir.

Íslensk samantekt

Fornleifaskráning fyrir Gíslabæ, Hellnum leiddi í ljós átta einkenni með fornleifafræðileg gildi. Fjögur af þeim hafa miðlungs til mikið gildi á meðan hin hafa minna gildi. Nákvæmari leiðbeiningar eru hér að ofan og mælt með að gefa 15m verndarsvæði í kringum hvert einkenni. Þar sem framkvæmdir gætu raskað svæði innan þessa verndarsvæðis þarf verktaki að ráðfæra sig við Minjastofnun Íslands áður en vinna hefst.

Bibliography

Annálar 1400-1800. 1-8. bindi. Hið íslenska bókmenntafélag. Reykjavík, 1927-1932.

Byggðir Snæfellsness, Stykkishólmi 1977.

Diplomatarium Islandicum eða Íslenzkt fornbréfasafn I-XVI, Kh. og Rv. 1853-1976.

Íslendinga sögur I-III, Rv. 1988.

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 1-11, Kh. 1913-43; 12-13 Rv. 1990.

Lúðvík Kristjánsson: Íslenzkir sjávarhættir I-V, Rv. 1980-86.

Örnefnaskrá um Gíslabær - Stofnun Árna Magnússonar

Frásögur um fornaldarleifar 1817-1823, Sveinbjörn Rafnsson gaf út, Rv.

Ragnar Edvardsson, *Fornleifar á Hellnum og Arnarstapa Aðalskráning*, Fornleifastofnun Íslands FS089-9903, Reykjavík 2001.

Sýslu og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags, (Snæfellsnes III) Rv. 1970.

Web-sources.

<http://www.minjastofnun.is/minjar/>

www.sarpur.is

www.islandskort.is

<https://www.map.is/minjastofnun/>

<https://ornefnasja.lmi.is/>